

Παιχνίδι και Απειλή

Η απεικόνιση του παιδιού και της παιδικής ηλικίας εντοπίζεται σε όλες τις περιόδους της ελληνικής ιστορίας της τέχνης, σε συνάρτηση πάντα με το ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο της κάθε εποχής. Αρχικά στη νατουραλιστική-ηθογραφική ζωγραφική (με ιδεαλιστική-συναισθηματική απόδοση ή με έμφαση στην παιδική βιοπάλη), όπως και στο παιδικό πορτραίτο του 19ου αιώνα. Είναι χαρακτηριστική η απουσία του παιχνιδιού και η επίμονη παρουσία του βιβλίου,¹ σύμφωνα με τα ήθη και τα κοινωνικά πρότυπα της εποχής. Στον 20ό αιώνα η παιδική προσωπογραφία αρχίζει να γίνεται πιο διεισδυτική, ενώ μετά τα μέσα της δεκαετίας του '60 εμφανίζονται τα πρώτα έργα που σχολιάζουν κριτικά την παραδοσιακή εικόνα της οικογένειας και του παιδιού ειδικότερα. Στη δεκαετία του '80, οι παιδικές μνήμες των καλλιτεχνών γίνονται σε αρκετές περιπτώσεις ο μοχλός που πυροδοτεί τη δημιουργία έργων με φανερά ή πιο έμμεσες αναφορές –με αναδρομές στην παιδικότητα και στον κλειστό αινιγματικό κόσμο της παιδικής ηλικίας. Εξάλλου, επισημαίνεται κι εδώ μια παιδικότροπη διάθεση που σφραγίζει τη μορφοπλασία των έργων ορισμένων νέων καλλιτεχνών, με «όχημα» προς τον κόσμο της παιδικότητας το παιχνίδι, άμεσα συνυφασμένο με την περιπέτεια και τη δυναμική της καλλιτεχνικής πράξης.²

Στη σύγχρονη εικαστική παραγωγή εντοπίζεται μια κάπως «παιχνιδιάρικη» τάση δημιουργίας: κούκλες, κλωστές, υφάσματα, ξύλινα θραύσματα, νήματα, ανάλαφρες-διάτρητες κατασκευές, κεντήματα, λεπτές γραμμές, αχνά σχέδια, θολά χρώματα, αχνά ή ανυπαρκτα περιγράμματα. Συχνά στην τέχνη (όπως και στη ζωή άλλωστε), μέσα από παιχτική διάθεση αποδίδονται απόκρυφες έννοιες, μύχιες σκέψεις, μακρινά και ξεχασμένα βιώματα, μια παλιά συγκίνηση που ακόμα υπάρχει. Διαφάνεια, απόκοσμη αίσθηση, αθωότητα είναι ίσως συστατικά της ονειρικής ζωγραφικής, με καταβολές από το ασυνείδητο, το ονειρικό. Στα έργα αυτά το αυτοβιογραφικό-βιωματικό στοιχείο και η μνήμη παίζουν ενδεχομένως σημαντικό ρόλο στην καταγραφή εσωτερικών ψυχολογικών διεργασιών.

Είναι μεγάλη η σημασία που αποδίδεται στο χιούμορ, το παιχνίδι, την περιπέτεια προκειμένου να αντιμετωπίζεται και να αποφορτίζεται η καθημερινότητα. Η τάση για φυγή και περιπέτεια, χαρακτηριστικό γνώρισμα της παιδικής φύσης, είναι συχνά αίτημα και των μεγάλων... Μέσα στον κύκλο του παιχνιδιού οι νόμοι, οι συνήθειες και η καταπίεση της καθημερινής ζωής δεν ισχύουν πλέον. Είμαστε διαφορετικοί και κάνουμε πράγματα διαφορετικά, επιτυγχάνεται μια προσωρινή κατάργηση του καθημερινού κό-

σμου.³ Το παιχνίδι βρίσκεται έξω από τη λογικότητα του πρακτικού βίου, δεν έχει καμιά σχέση με την αναγκαιότητα ή τη χρησιμότητα, με το καθήκον ή την αλήθεια.⁴ Μας ασκεί μια ανεξήγητη μαγεία, είναι «μαγευτικό», «σαγηνευτικό». Και οι εικαστικοί φαίνεται να αρχίζουν εκ νέου τη συνομιλία με τα παιχνίδια, με αποτέλεσμα μια ενδιαφέρουσα σύνθεση ανάμεσα στην οπτική του καλλιτέχνη και την οπτική του παιδιού. Άλλωστε, η λειτουργία του παιχνιδιού είναι εξ ορισμού ιδιαίτερα δραστική, όταν ο νους και το χέρι κινούνται πιο ελεύθερα.⁵

Γίνεται λοιπόν μια ηθελημένη αναδρομή στον αθώο και άφθαρτο κόσμο της παιδικής ηλικίας, ή μήπως τελικά αυτός ο κόσμος δεν είναι και τόσο αθώος; Μήπως οι ανακαλούμενες μνήμες δεν είναι πάντα τόσο ευχάριστες;

Η σχολική καταπίεση, η παιδαγωγική βία, η επιβολή συμπεριφορών με βάση τα κοινωνικά στερεότυπα είναι θέματα που απασχολούν τους δημιουργούς, χωρίς απαραίτητα να τα έχουν βιώσει οι ίδιοι. Η έννοια, η αίσθηση, το βίωμα της απειλής⁶ στην ανήλικη και ενήλικη έκφρασή της· απειλή ψυχολογική, ψυχική και σωματική, λεκτική και υπαινικτική. Βία, εκφοβισμός, άγχος, καταπίεση, αγωνία είναι συναισθήματα που βιώνουν μικροί και μεγάλοι, και που ο καθένας αντιλαμβάνεται με αντικειμενικά ή τελείως προσωπικά κριτήρια.

Στα πλαίσια των οικογενειακών σχέσεων και ρόλων, ο αυθορμητισμός και η έμφυτη παιδικότητα συχνά χάνονται, το παιδί καθοδηγείται και διαμορφώνεται σύμφωνα με τις επιταγές του οικογενειακού, εκπαιδευτικού και θρησκευτικού περιβάλλοντος.⁷ Συχνά το ίδιο το παιχνίδι, το οποίο αποτελεί για το παιδί έναν τρόπο σταδιακής προσέγγισης της πραγματικότητας, συνδέεται από τον καλλιτέχνη με μια τραυματική εμπειρία· μια απρόβλεπτη δημιουργία φόβου και αίσθησης απειλής υπονοείται από το φαινομενικά αθώο και άκακο παιχνίδι,⁸ μέσα από συνθέσεις που δημιουργούν απροσδόκητους συνειρμούς. Φόρμες όπου συνυπάρχουν το εύθραυστο και ληξιπρόθεσμο του παιδικού παιχνιδιού με τον κοινωνικό χαρακτήρα της ανθρώπινης μορφής, όπου με το σαρκασμό τους μεταφέρουν την αγωνία της εποχής, ακολουθώντας την προσομοίωση της πραγματικότητας, την οποία κάνει το παιδί παίζοντας.⁹

Τέλος, χαρακτηριστικές στη σύγχρονη εικαστική δημιουργία είναι και οι φανταστικές μορφές, εξωανθρώπινες φιγούρες, σαν βγαλμένες από κινούμενα σχέδια ή φερμένες από το μέλλον ή από ένα άλλο παράλληλο σύμπαν ή μια άλλη παράλληλη διάσταση. Δημιουργίες ενδεχομένως ορμώμενες από φιλοσοφικές αναζητήσεις και ανησυχίες σχετικά με τη φυσική νομοτέλεια, τα μυστήρια του σύμπαντος, τη δημιουργία του κόσμου και τον προορισμό του ανθρώπου.

Οι μορφές αγωνίας, πίεσης και απειλής που έχει να αντιμετωπίσει ο σύγχρονος άνθρωπος μέσα στην κοινωνία είναι πολυποίκιλες και πολυσήμαντες, εμφανιζόμενες διαχρονικά, σε όλη την πορεία της ζωής του. Δεν ξέρω αν η τέχνη είναι σε θέση να θίξει, να κρίνει και τελικά να ξορκίσει αυτά τα συναισθήματα, ούτε αν αυτό είναι το ζητούμενό της, το σίγουρο όμως είναι ότι σε κάποιες περιπτώσεις αυτό συμβαίνει....

Σημειώσεις

1. Αφροδίτη Κούρια, Ειρήνη Οράτη, *Το παιδί στη νεοελληνική τέχνη*, Εκδόσεις Αδάμ, Αθήνα 1993, σ. 23.
2. *Ο.π.*, σ. 255.
3. Γιόχαν Χουϊζίνγκα, *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι (Homo Ludens)*, μτφρ. Στ. Ροζάνης-Γ. Λυκιαρδόπουλος, Γνώση, Αθήνα 1989, σ. 27.
4. *Ο.π.*, σ. 235.
5. *Ο.π.*, σ. 29.
6. Η προαγγελία άσκησης βίας, σωματικής ή ψυχολογικής, με συμβολισμούς, χειρονομίες ή πιεστικές πράξεις, που μπορούν να προκαλέσουν τρόμο, αγωνία ή ανησυχία θεωρείται απειλή. Βλ. Λίνα Τσίκουτα-Δειμέζη, *Πώς μοιάζει η απειλή*, Τρίκαλα 2004, σ. 6.
7. Η Χ. Κάλμπαρη εξηγεί για το έργο της: «Η αυθεντία των ενηλίκων, οι απόλυτες αλήθειες της θρησκείας, η επιβολή κοινωνικών προτύπων, η κατευθυνόμενη γνώση και ο φανατισμός, η πειθαρχία, ο αυταρχισμός και η τιμωρία, ο σωματικός, πνευματικός και συναισθηματικός εξαναγκασμός, ο εκφοβισμός και οι ενοχές καθορίζουν σχέσεις εξουσίας και παραβιάζουν εκούσια ή ακούσια την ελευθερία και την προσωπικότητα του παιδιού, προδιαγράφοντας πρότυπα ενηλίκων».
8. Λίνα Τσίκουτα-Δειμέζη, *Πώς μοιάζει η απειλή*, *ό.π.*, σ. 8.
9. Βλ. το δελτίο τύπου της έκθεσης του Χ. Χαρίση, alphadelta gallery, Μάρτιος 2006.

Play and Threat

The depiction of children and childhood is found in all periods of Modern Greek art and always in relation to the historical and social context of each era. Initially, such representations were found in 19th century naturalistic and genre painting such as children's portraits, in either an idealistic and sentimental style or focusing on the child's struggle for a livelihood. The absence of play and the constant presence of the book¹ are typical in such paintings, in compliance with the customs and social norms of the era. During the 20th century, children's portraiture became more penetrating while after the 1960s the first works appeared that critically examined traditional images of the family and the child in particular. During the 1980s, the childhood memories of artists often triggered the creation of works with either clear-cut or cryptic references/flashbacks to the sealed off and enigmatic world of childhood. There is also a child-like disposition in the work of certain young artists, where the idea of play serves as a "vehicle" for entering the world of the child and is directly interwoven with the adventure and dynamic of the artistic act.²

European avant-garde art movements of the 20th century, such as Dada and surrealism, devoted themselves to the "values" of children's expressions and creations as well as the dynamic and irrationality of a child's imagination as a counterweight to the rationality of adults. The paths they took were multifarious: from the customs clerk Rousseau whose work reflects the clarity of a child's expression and Marc Chagall, to Balthus' themes of childhood with their subtle eroticism and sadism and from the toy/readymades of Marcel Duchamp to the surrealist manifestos of André Breton and the childlike paintings of Picasso.

In contemporary art there is a tendency to create with everyday materials and objects that can be directly or indirectly related to play or to a playful spirit: dolls, threads, fabrics, wooden fragments, fibers, lightweight-perforated constructions, embroideries, fine lines, faint drawings, blurred colors, faint or non-existent outlines.

Frequently, hidden meanings, intimate thoughts, distant and forgotten experiences or earlier, lingering emotions can be relayed in art (as in life, for that matter) through a spirit of mockery. Transparency, eerie feelings and innocence are perhaps the constituents of dream painting, and have their roots in the subconscious and the dream. In these works autobiographical and experiential elements, including memory, probably play an important role in recording internal psychological processes.

Great importance is given to humor, play and adventure as a means of confronting everyday life and as a release from its pressures. The tendency for escape and adventure, a characteristic of children, is often also a need for adults.... During play, the laws, habits and pressures of everyday life are no longer relevant. We become different, we do different things and temporarily renounce the everyday world.³ Play exists beyond the logic of practical existence; it has no relationship with necessity or usefulness, with obligation or truth.⁴ It exerts an inexplicable charm; it is "enchanted", "captivating". And artists frequently want to associate their perceptions with those of the child. For that matter, the function of play is by definition particularly effective since the mind and the hand move more freely.⁵

What happens, therefore, is a desired return to the innocent and uncorrupted world of childhood. Or, is it that this world is not so innocent after all? Are the memories that are recalled perhaps not always so pleasant?

The pressures of school, pedagogical violence and the enforcement of codes of behavior by social stereotypes are topics that preoccupy artists, even though they may not have necessarily experienced them: the concern, feeling and experience of threat in its child's or adult's form, literal or suggested psychological, psychic or physical threat.⁶ Violence, intimidation, anxiety, pressure and anguish are feelings that young and old alike experience and that each perceives through objective or entirely personal criteria.

Spontaneity and innate childishness are often lost in the context of family relationships and roles. The child is guided and raised according to guidelines laid down by the family and the educational and religious environment.⁷ Often, the artist associates play, which for a child is a way of gradually learning about reality, with a traumatic experience. An unforeseen cause for fear and feeling of danger can be implied in the seemingly innocent and harmless act of play⁸ in compositions that consist of unexpected juxtapositions. Shapes where the fragility and cessation of child's play co-exist with the social character of the human figure. The angst of the times is depicted with irony, imitating the resemblance of reality created by the child at play.⁹

Fantastic shapes are also a characteristic of contemporary art: non-human figures as if taken from cartoons or brought in from the future or from another, parallel universe or other dimension. These creations probably emerge from philosophical quests and concerns related to natural determinism, the mysteries of the universe, the creation of the world and the course of mankind.

The diverse and highly significant types of anguish, pressure and threat that people have to face in contemporary society appear throughout the course of one's life. I don't know if art is in a position to address, judge and finally exorcise these feelings or if that's its purpose. However, it is certain that this is exactly what happens in certain situations...

Notes

1. Aphrodite Kouria and Eirini Orati, *To paidi sti neoelliniki tehni* [The Child in Modern Greek Art], Adam Publications, Athens 1993, p. 23.
2. *Op.cit.*, p. 255.
3. Johann Huizinga, *O Anthropos kai to paixnidi* [Homo Ludens] (Greek trans. S. Rozanis-G. Lykiardopoulos, Gnosi Publications, Athens 1989, p. 27).
4. *Op.cit.*, p. 235.
5. *Op.cit.*, p. 29.
6. The suggestion of physical or psychological violence, through symbolism, gestures or forceful acts that generate fear, anguish or feelings of uneasiness is considered a threat. See Lina Tsikouta-Deimezi, *Pos moiazeti i apeili* [What Threat is Like], Trikala 2004, p. 6.
7. Ch. Kalpari explains about her work: "The authority of adults, the absolute truths of religion, the imposition of social prototypes, directed knowledge and fanaticism, discipline, absolutism and punishment, physical, spiritual and emotional coercion, intimidation, and feelings of guilt define relationships of authority and intentionally or unintentionally violate the freedom and personality of the child, as prescribed by adult models".
8. Lina Tsikouta-Deimezi, *Pos moiazeti i apeili* [What Threat is Like], *op.cit.*, p. 8.
9. See the press release for the exhibition of Ch. Harisis, alphasdelta Gallery, March 2006.

ΚΑΛΛΙΑΝΘΗ ΑΓΓΕΛΙΟΓΛΟΥ
KALIANTHI ANGELIOGLOU

Χωρίς τίτλο
UNTITLED

Κλωστή σε ύφασμα, 87 x 115 εκ., 2005
THREAD ON FABRIC, 87 x 115 cm, 2005

Χωρίς τίτλο
ΑΤΙΤΛΟ

Κλωστή σε ύφασμα, 31 x 36,5 εκ., 2005
THREAD ON FABRIC, 31 x 36,5 cm, 2005

